

Amin
Maluf

Fotelja
na Seni

ČETIRI VEKA FRANCUSKE ISTORIJE

Prevela sa francuskog
Vesna Cakeljć

■ Laguna ■

Naslov originala

Amin Maalouf

UN FAUTEUIL SUR LA SEINE

Quatre siècles d'histoire de France

Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2016

Translation copyright © 2017 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Za Deliju,
baštinicu četiri civilizacije*

Sadržaj

Uvod	9
1 Onaj koji se utopio pokušavajući da spase svog štićenika	13
2 Onaj koji je voleo da piše samo na latinskom	25
3 Onaj koga su pretpostavili Korneju	33
4 Onaj na koga pisci behu ljubomorni	42
5 Onaj koji će se ponovo roditi nakon dva veka	54
6 Onaj koji je kralju šaputao na uho	67
7 Onaj koji je prošao pre Voltera	83
8 Onaj koji je postao simbol Langdoka	95
9 Onaj čiji je idol bio Molijer	107
10 Onaj koji beše dva puta osuđen na smrt	117
11 Onaj koji beše izabran umesto Viktora Igoa	134
12 Onaj koji je želeo da ponovo izumi medicinu	144
13 Onaj koji se usudio da Isusa nazove „čovekom“	160

14	Onaj koji nije voleo svog prethodnika	178
15	Onaj koji beše „najviše vredan čovek u Francuskoj“ . . .	195
16	Onaj koga su svi dolazili da slušaju	209
17	Onaj koga su očaravali Sunčevi ciklusi	226
18	Onaj koji je voleo krhke kulture	242
	Epilog	259
	Reči zahvalnosti i beleške	261
	O autoru	279

Uvod

Ova mala knjiga rođena je iz griže savesti.

Junu 2011. imao sam dvostruku privilegiju da budem izabran u Francusku akademiju i u fotelju čoveka prema kome sam osećao, još od studentskih dana, istinsko divljenje: Kloda Levi-Strosa.

Prema ritualu ovog Društva, novi član je dužan da održi pohvalnu besedu svome prethodniku. Bio sam oduševljen prilikom koja mi time beše data da pročitam dela velikog antropologa – ili da, neka od njih, ponovo pročitam; i da istražim njegov život, koji sam slabo poznao. Taj zadatak se pokazao istinski uzbudljiv, naročito zahvaljujući Moniki Levi-Stros, profesoroj udovici, koja je pozvala moju ženu i mene da provedemo neko vreme na njenom imanju u Linjerolu, u Burgonji, i koja mi je velikodušno otvorila fioke svog uvaženog supruga, kao i fioke svojih sopstvenih uspomena.

Premda čuvam divna sećanja na dvanaest meseci koji su delili moj izbor u Akademiju od svečanog prijema pod njenu Kupolu, nosio sam u duši i grižu savesti.

Prelazeći listu onih koji su prethodili profesoru Klodu Levi-Strosu u toj istoj fotelji Akademije, dvadeset devetoj, otkrio sam ličnost koja mi je bila od dragocene pomoći dok sam pripremao svoju prvu knjigu: historičara Žozefa Mišoa. Imao sam sreće da nabasam, u jednoj knjižari Latinskoga kvarta, na staro izdanje njegove Istorije krstaških ratova, objavljene početkom XIX veka u sedam tomova, odakle sam crpeo ključne podatke, koje bih teško pronašao drugde. Stoga sam bio sebi obećao da ću mu u svom govoru odati počast, time dirljiviju što je taj čovek danas sasvim zaboravljen.

Međutim, potpuno predan obimnom delu svog neposrednog prethodnika; rešen da predstavim u isti mah njegov naučni doprinos, njegov intelektualni put i njegov životni put; želeći da pozdravim uspomenu na jednog drugog eminentnog posednika te iste fotelje, Ernesta Renana, koji beše odlučio da se nastani u jednom selu na planini Liban da bi tamo pisao svoje najslavnije i najkontroverznije delo, Život Isusov; nisam se mogao još više udaljiti od svog osnovnog izlaganja kako bih se osvrnuo na još jednog prethodnika. Naposletku sam morao odustati od malog pasusa koji sam mislio da posvetim gospodinu Mišou.

Obećao sam sebi da ću taj propust ispraviti čim bude moguće tako što ću mu posvetiti članak; ili, ako mi se pruži prilika, predavanje. Krenuh, dakle, malo da istražujem očekujući da ću otkriti uglednog profesora i eruditu, što se iz njegovog obimnog rada o krstaškim ratovima dalo naslutiti. Ali, kako sam odmicao u čitanju, ukazao mi se jedan sasvim drugačiji Mišo: pravi-pravcati mutikaša, neustrašivi pustolov koji, za vreme Revolucije, beše uhapšen zbog pobune i držan pod katancem na jednom mestu koje se tada zvalo Koleč četiri nacije i koje nedavno beše pretvoreno u zatvor, a gde se danas nalazi, ni manje ni više nego... Francuska akademija. A upravo odatle

je bio sproveden pod stražom u Tiljerije, gde je zasedao revolucionarni sud koji se spremao da ga osudi.

Ne verujem u osvetoljubive duhove, ali rado verujem u graciozne duhove književnosti, koji opsedaju stare zgrade i duše sanjara. Mišoov duh je morao biti prisutan, pod Kupolom, u trenutku kada sam ustao da pročitam svoj pristupni govor, u kome nisam smatrao neophodnim da ga pomenem. Da, bio je tamo, tik uz mene, a ja ga nisam video.

Sada sam odlučio učiniti sve što je moguće da ispravim svoju grešku. Ponovo sam uronio sa žarom u spise istoričara i u peripetije njegovog života – rođenje, putovanja, izbor u Akademiju, i na koncu smrt. Što me je navelo da se zainteresujem takođe za njegovog naslednika i za njegovog prethodnika. Zatim, korak po korak, za svakoga od onih koji su, pre i posle njega, zauzimali istu fotelju u poslednja četiri stoleća.

Želeo sam bolje upoznati sve te ličnosti, za koje me je odsada vezivalo izvesno moralno srodstvo; uz nadu da će mi neki od njih pružiti emocije uporedive sa onima koje je u meni probudio Mišo. I nisam bio razočaran. Išao sam od otkrića do otkrića, od čuđenja do čuđenja, te sam ubrzo odlučio da posvetim ovaj rad ne samo jednom čoveku nego celoj lozi.

Počevši sa prvim od ovih „predaka“, za čije ime nikada nisam bio čuo, priznajem, pre nego što dođoh da sedim, na neko vreme, u fotelji koja beše njegova.

Onaj koji se utopio pokušavajući da spase svog štićenika

Prvi počasni stanovnik fotelje nije se u njoj zadržao dugo. Primljen u martu 1634, utopio se u Seni četrnaest meseci kasnije, čime je zavredio tužnu povlasticu da bude prvi „besmrtnik“ koji će umreti.

Pjer Barden (*Pierre Bardin*) danas je zaboravljen. Kao, štaviše, skoro svi francuski pisci njegove generacije. Nekoliko decenija ranije, blistali su Ronsar, Di Bele, Rable ili Montenj, koje i dalje čitamo; nekoliko godina kasnije, blistaće Kornej, Rasin, Molijer i La Fonten, čije delo se takođe pokazalo besmrtno. A između ta dva književna talasa, praznina.

Što se tiče prvih četrdeset akademika, nijedna od njihovih knjiga nikad više nije ponovo objavljena. Jedva da neka od njihovih imena još tu i tamo izrone iz sećanja. U svakom slučaju, ne i Bardenovo, koje u današnje vreme poznaje samo nekoliko retkih stručnjaka za sedamnaesto stoleće. Za života je uživao izvesnu slavu; ali nikada ga nisu smatrali velikim piscem. I premda je bio prvi posednik svoje stolice, teško bi se mogao svrstati među osnivače ove Družine.

* * *

Onih koji potpuno zaslužuju taj naziv ima svega desetak, a prvi od njih je Valanten Konrar (*Valentin Conrart*). Izdanak bogate kalvinističke porodice, bezličan pisac ali sjajan čitalac i gramatičar bez premca, beše došao na ideju da osnuje 1629. u Parizu, sa nekoliko prijatelja, književni krug koji bi se sastajao u pravilnim vremenskim razmacima. Njihova prosečna starost je bila trideset godina, sâm Konrar je imao samo dvadeset i šest, a najmlađi, Žermen Aber (*Germain Habert*), jedva devetnaest; doduše, dolazio je na seanse sa svojim starijim bratom.

Svi su osećali pravo zadovoljstvo u međusobnom druženju, a pošto su stanovali u različitim četvrtima, bilo im je veoma teško da idu s kraja na kraj grada jedni po druge. U ono vreme kada, naravno, nije postojao nikakav način za povezivanje na daljinu, i kada je valjalo putovati lično ili poslati glasnika, ne beše lako okupiti se. Ne bi li bilo jednostavnije, mislili su, da zakažu sastanak jednom nedeljno, određenog dana i sata, i na već utanačenom mestu?

Elem, za sastanke izabraše kuću pomenutog Konrara, koji je bio neženja i stanovao u srcu prestonice, u Sen-Martenovoj ulici, na istoj udaljenosti od svih njih. Tamo su, pripoveda nam Pol Pelison (*Paul Pellisson*), autor prve *Istorije Francuske akademije* (*Histoire de l'Académie française*), prisno razgovarali, kao u običnoj poseti, o svemu i svačemu: o poslovima, o vestima, o lepoj književnosti itd. „Ako bi kogod iz te družine napisao neko delo, rado bi ga predstavio ostalima, koji bi mu slobodno kazali svoje mišljenje; ponekad bi posle večanja išli u šetnju, a ponekad na užinu... I danas pričaju o tom prvom periodu Akademije kao o nekom zlatnom dobu u kojem su bez halabuke, bez pompe i bez drugih zakona sem zakona

prijateljstva, zajedno iskusili sve što jedno društvo ljudi od duha i razumnog života ima najslađe i najdražesnije.“

Behu se zarekli da nikome neće reći za svoj kružok, i držali su se tog dogovora tri do četiri godine. Ali jednog dana, jedan od njih, pesnik Klod de Malvil (*Claude de Malleville*), beše se izlanuo – što je bila sreća ili nesreća, zavisno od tačke gledišta. Našavši se u društvu pisca po imenu Nikola Fare (*Nicolas Faret*), natuknuo mu je ponešto o tim sastancima. Fare je bio bonvivan, moglo bi se čak reći i bekrija; nekoliko autora njegovog stoleća – među kojima i Nikola Boalo (*Nicolas Boileau*) – sastavilo je epigrame u kojima se rimovalo „Fare“ sa „kabare“, toliko je njegovo pohađanje ovakvih mesta bilo ozloglašeno. Da li su se dva pesnika sreli u nekoj takvoj krčmi? I jesu li bili, i jedan i drugi, pomalo pripiti? Priča to ne kaže. Bilo kako bilo, toga dana se jezici razvezaše, a Malvil svom sagovorniku otkri postojanje njihovog kruga, njihove rasprave, njihove navike.

Fare, koji upravo beše objavio delo pod naslovom *Častan čovek (L'Honnête homme)*, htede da prisustvuje jednom od njihovih sastanaka kako bi im ga predstavio. Konrar i njegovi drugari osetiše se dužnim da ga pozovu. Oni saslušашe njegovo izlaganje i dadoše mu nekoliko primedbi, koje ovaj oceni razboritim. Oduševljen tim iskustvom, ne mogaše odoleti da ga sad on ne ispriča jednom od svojih prijatelja, opatu Boaroberu (*abbé de Boisrobert*), koji izrazi želju da i on bude primljen.

Ovaj poslednji beše izuzetno prijatan u društvu i veoma cenjen u pariskim salonima, a posedovao je, izgleda, i pozamašno bogatstvo. Većina „urotnika“ ga je dobro poznavala i osećala je prema njemu prijateljsku naklonost; dotad nisu hteli da im se pridruži jedino zato što je bio blizak kardinalu Rišeljeu, i što bi pozivajući ga na sastanke uveli u

svoj vidokrug čoveka koji je vladao Francuskom. Ali sada je Boarober znao za postojanje njihovog kruga, i više nije bilo moguće držati ga podalje.

Onda se dogodi ono što se moralo dogoditi: očaran kvalitetom razmena mišljenja kojima je svedočio, opat požuri da sve ispriča kardinalu. Koji ga odmah upita, prenosi Pelison, „ne bi li možda ta gospoda htela da osnuju družbu i da se okupljaju redovno, pod državnim patronatom. Pošto je Boarober odgovorio da bi po njegovom mišljenju taj predlog bio primljen sa radošću, on mu naredi da ga sprovede u delo i da ponudi njegovu zaštitu njihovoj Družini, koju bi on ozvaničio 'patentnim pismima';* a svaki od njih pojedinačno uživao bi njegovu naklonost, koju bi im pokazivao prilikom svakog susreta.“

Suprotno onome što je predvideo Rišeljeov emisar, Konrar i njegovi prijatelji ne behu oduševljeni tim predlogom. Jedan za drugim uzeše reč da bi potvrdili kako više vole da nastave da održavaju sastanke kao ranije, prijateljski i neformalno.

I dok su raspravljali o najprikladnijem načinu da odbiju ponudu ne uvredivši moćnika, najugledniji među njima, književni kritičar Žan Šaplen (*Jean Chapelain*), energično se umeša rekavši im da su na pogrešnom putu. Kao i svi vi,

* Franc. *Lettres patentes*. U vreme tzv. Starog režima, društvenog poretka pre Buržoaske revolucije, nalog koji izražava volju kralja kao zakonodavca, u vidu otvorenog pisma sa velikim pečatom i potpisom kralja, kao i državnog sekretara, kojim se uglavnom dodeljuje neka milost primaocu. Poslednjim takvim dokumentom Luj XVI je proglasio Deklaraciju o pravima čoveka i građanina, 1789. (Prim. prev.)

uveravao ih je, istinski uživam u našim sastancima takvim kakvi su, i više bih voleo da se i dalje održavaju u tajnosti, i da se kardinal ne zanima za nas; ali pošto su stvari krenule drugim tokom, bilo bi suludo da budemo zadržti; čovek s kojim imamo posla „nije neko ko je osrednje zagrejan za nešto što hoće“, on nije od onih kojima možemo nekažnjeno da kažemo „ne“; ako bismo odbili njegov predlog, progonio bi nas svojim gnevom sve dok nas ne bi slomio. On ih podseti da zakoni kraljevstva zabranjuju svako okupljanje bez saizvoljenja vladara, i da bi kardinal mogao, „ako bi mu se imalo prohtelo“, vrlo lako da okonča njihove sastanke zauvek.

Ovaj realističan stav na koncu prevlada. Beše, dakle, odlučeno, prenosi nam Pelison, „da će gospodin Boarober biti ljubazno zamoljen da veoma ponizno zahvali kardinalu na časti koju im je ukazao, i da ga uveri, premda još niko o njima nije iskazao tako visoko mišljenje, i premda behu veoma iznenađeni naumom Njegove preuzvišenosti, kako su svi oni rešeni da slede njegovu volju.

Kardinal primi njihov odgovor sa velikim zadovoljstvom, i naredi gospodinu Boaroberu da im kaže da se okupljaju kao i obično, i da proširujući svoje Društvo prema sopstvenom nahodaenju razmisle koju formu i koje zakone bi bilo dobro da mu daju u budućnosti.“ To se dešavalo na samom početku 1634. godine.

„Tako ova Akademija beše najpre formirana“, reći će Volter u sledećem veku, prilikom svečanog prijema. „Ona ima još plemenitije poreklo od onoga koje je dobila od samog kardinala Rišeljea; zato što je rođena u okrilju prijateljstva. Ljudi ujedinjeni međusobno tom vezom vrednom poštovanja i naklonošću prema lepim umetnostima okupljali su se ne dokučivši slavu; behu manje sjajni od svojih naslednika, ali ne i manje srećni.“

I baš kada se kružok počeo preobražavati u zvaničnu instituciju, Valanten Konrar, koji je sada imao punih trideset godina, odluči da se oženi. Pozvani kod njega tom prigodom, njegovi prijatelji nisu želeli samo da se provesele; oni nađoše vremena da nadugo i naširoko prodiskutuju o pustolovini u koju se behu zajedno otisnuli. Valjalo je da se bez odlaganja prihvate zadataka koje im je nalagalo osnivanje Akademije: da izrade statute, da joj nadenu ime; da „ojačaju“ početnu grupu proširujući je do četrdeset članova; i da se usaglase oko novog mesta za sastanke, pošto Konrar više nije bio samac i pošto nisu mogli i dalje da se okupljaju kod njega kao i ranije.

Članovi su otad prolazili kroz dugi period „nomadizma“, nalazeći se čas kod jednog, čas kod drugog; onaj koji ih je najčešće ugošćavao bio je pesnik Žan Demare (*Jean Desmarts*), koji je posedovao velepnu kuću u srcu Pariza, u Ulici kralja Sicilije, zvanu palata Pelve.* Tamo je Društvo počelo da dobija formu; tamo beše izabran prvi stalni sekretar – Konrar, naravno; i tamo Pjer Barden beše pozvan, u ponedeljak, 27. marta 1634, da upozna „tu gospodu iz Akademije“.

Rođen u Ruanu 1595. u skromnoj porodici, studirao je kod jezuita, pre nego što se „popeo“ u Pariz da bi postao učitelj mladog markiza od Imijera (*D’Humières*). Beše stekao izvestan ugled u književnim krugovima objavivši knjigu pod naslovom *Moralne misli* (*Pensées morales*); to je zapravo bilo

* Franc. *hôtel Pellevé*; reč „hotel“ koristi se za raskošne privatne kuće u gradu koje su pripadale nekom plemiću ili bogatašu, sagrađene uglavnom u XVII i XVIII veku. (Prim. prev.)

opširno prepričavanje Knjige propovednikove iz Biblije, ali takva dela behu u ono vreme veoma cenjena.

Utemeljivači Akademije veoma rano pomisliše na njega, a neki od njih mu čak natuknuše koju reč o svojim planovima. Ovaj je reagovao hladno, i skoro neprijateljski, što je bilo neuobičajeno od čoveka poznatog po kurtoaziji i lepim manirima. Razlog takvog stava nam je poznat, s obzirom na to da ga više hroničara te epohe prenose gotovo identičnim izrazima.

Barden je godinama radio na jednoj knjizi koja je trebalo da kruniše njegovo delo. U njoj je neštedimice delio savete onima koji su želeli da dostignu ideal epohe, a to je bio odan i viteški čovek prosvetljenog duha i uglađenih manira. Jednoga dana, našao se u društvu Nikole Farea i dugo mu je govorio o svom projektu – da, onog istog Farea kome je Malvil odao postojanje sastanaka kod Konrara. Barden se takođe beše prepustio poveravanju, i nesmotreno je pomenuo naslov koji je nameravao da dà delu što ga je upravo pisao: *Častan čovek*. Ne ustručavajući se, Farea mu je ukrao taj izraz, koji će doživeti trajnu slavu; i sam je napisao knjigu pod tim naslovom, koju će lično predstaviti budućim academicima.

Lako je razumeti zašto Barden nije pokazao preterano oduševljenje kada mu behu predložili da se priključi jednom skupu kome je pripadao onaj koji ga je pokrao. Ali toliko su navaljivali na njega da je na koncu došao u palatu Pelve.

Sastanak čak beše dosta buran. Kandidat je izrekao prigovore na račun gospodina Farea, koji je uzvratio izrazivši sumnje u svrsishodnost njegovog prijema u Društvo. Ali sve se na kraju sredilo. Barden je bio nesmotren i nagao, ali ne i svađalica. Nakon što je izgovorio ono što mu beše na srcu, prevladao je svoju gorčinu, spustio koplje i pridružio se grupi. Za delo koje je upravo pisao izabrao je novi naslov zamenivši

ukradeni; ono što je trebalo da se zove *Častan čovek* zvalo se *Licej (Le Lycée)*; na koricama je ipak stajalo, kao podnaslov: *gde se u nekoliko šetnji raspravlja o poznanstvima, o poslovima i o zadovoljstvima časnog čoveka.*

U kratkom periodu koji mu je preostao da poživi, prvi stanar ove fotelje prisustvovao je sastancima i učestvovao u radovima sa krajnjom revnošću. Tako na primer, kada je Akademija u nastanku htela da označi početak svojih aktivnosti tražeći od svakog svog člana da pripremi „harangu“ na temu po sopstvenom izboru, on je održao besedu koja, izgleda, beše visoko ocenjena, i koju je nazvao *O filozofskom stilu (Du style philosophique).*

U njoj je vatreno tvrdio da filozofiji uopšte nisu potrebni varvarski izrazi kojima je opterećuju u školama, budući da se problemi koje pokreće tiču svake osobe koja želi da upozna svet i da ga shvati; te da bi dakle o njoj trebalo govoriti najprirodnijim mogućim jezikom.

Tekst ove besede nikada nije bio objavljen. Ali postoji rukopis, sačuvan u Nacionalnoj biblioteci Francuske. Kako je uzbudljivo posmatrati te stranice i zamišljati glas čoveka koji ih je čitao sa žarom ne znajući da će to biti njegove poslednje javne reči, i na izvestan način njegov moralni testament!

„Ako je zakon govornikâ da valja upotrebiti najtananije čari krasnorečivosti u uvodu harangi kako bismo zavredili blagonaklonu pažnju slušalaca, priznajem, Gospodo, da sam prekršitelj njihovog pravila. Mislio sam da ću zadobiti tu milost ne trudeći se da je tražim; a ako sam morao kako se običava i priliči da to učinim, smatrao sam da me tema moje besede toga oslobađa. Jer neću sebe radi govoriti, nego za Filozofiju. Draga družino, veli vam ona...“

Potom se upustio u dugi branilački govor u prilog modernosti, širenju znanja, a naročito u prilog francuskom jeziku,

koji bi morao biti sposoban da izrazi sve što se nekada moglo izraziti na latinskom ili grčkom. To je bio, po njegovom mišljenju, jedan od najvažnijih zadataka kojima mora da se bavi nova akademija. „I premda nimalo nisam ljubitelj hvale, ipak ću samome sebi aplaudirati u skrovitosti svoje duše ako vas moj govor može uveriti da preduzmete taj posao koji će doneti čast vašim imenima, sreću vašem stoleću i slavu vašoj domovini.“

Osam dana nakon što je izgovorio ovu harangu, akademik se udavio u Seni. Imao je četrdeset godina.

Nesreća koja ga je koštala života dogodila se pored Pariza, u Šarantonu, u subotu, 29. maja 1635. Barden beše postupio tog dana impulsivno i prilično nepromišljeno. Ali velikodušno, pa čak, moglo bi se reći, i junački. Tako, u svakom slučaju, beše ocenjen u svojoj epohi, o čemu svedoči jedno delo iz tog vremena, od anonimnog autora, nazvano *O mudrosti i dobrim pravilima života* (*De la prudence ou des bonnes règles de la vie*): „Ako hoćemo da pričamo o ljudima koji su dali svoje živote za one koje vole u drugim prilikama sem u bitkama, ne vidim lepšeg primera od postupka gospodina Bardena, jednog od učenjaka našega veka. Pošto je bio učitelj markiza Imijera u njegovoj mladosti, toliko je držao do razgovora sa tim mladićem da ga nije napuštao ni na jednom mestu. Kako se markizu jednog dana kupalo u reci Seni pored Šarantona, Barden odluči da mu pravi društvo, ali markiz se toliko osmeli da se nađe na jednom veoma opasnom mestu. Barden htede da mu pritekne u pomoć, te njihova lađa zaplovi i lađar se baci u vodu plivajući ka njima.“ Učitelj i njegov učenik se smesta zakačiše za njega; ali čovek, koji nije imao dovoljno snage da ih vuče i jednog

i drugog, reče im da jedan treba da ga pusti, ili će nastradati sva trojica. „Onda Barden, kome je draži bio markizov spas od sopstvenoga, pusti da mu telo potone u vodu, u kojoj se utopio zato što nije plivao dovoljno dobro da bi se spasao.“

Ova prva smrt jednog člana Društva primorala je njegovu sabraču da razmisle na koji način da odaju počast onome ko je preminuo. Odlučiše da će se u spomen njemu služiti misa u karmelitskoj crkvi Bijet u Mareu; da će biti sastavljena kraća pohvalna beseda, bez preterivanja u hvaljenju, i „da to valja biti kao neki kratak sadržaj njegovog života“, da će za njega biti napisan epitaf u stihovima i još jedan u prozi; i da će se to isto odsad činiti po smrti svakog akademika.

Te mere su delovale dostojne i prigodne. Nažalost, epitaf u stihovima nije odgovarao očekivanjima. Premda beše poveren Šaplenu, koji je mudročću umeo da poštedi svoje prijatelje beskorisne i skupe svađe sa kardinalom Rišeljeom. Malo je ljudi njegovog doba uživalo takvo poštovanje. Pričalo se da je siguran u svom prosuđivanju, a najsjajniji umovi Evrope dopisivali su se s njim. Ali nekoliko stihova koje je načinio u čast svog počivšeg sabrata izazvali su samo sarkazme.

*Barden mirno spava na dnu svoga groba,
Smrtni čas ga rano zemlji ugrabio.
Tečni element mu rat je objavio
Ugasivši baklju najlepšeg mu doba.
Ali njegov duh se, preziruć talase
Uznese u slavi, od muka se spase,
Ka besmrtnom dvorcu sreće on se vinu.
Širio je znanje, čast mu beše ime.
A kad bi povučen u rečnu dubinu
Njegove vrline potonuše s njime.*

Dva poslednja stiha behu predmet silne poruge, a „tečni element“ je izazivao salve smeha. „Šaplen hoće da rimuje, i u tome je njegova ludost“, reći će Boalo u svojim *Satirama*, koliko umesno toliko i perfidno.

A zbog ovog pogrešnog koraka, odustaće se od sastavljanja epitafa u stihovima za preminule akademike. Uskoro će se ustanoviti drugi običaj, koji će se pokazati trajnim: da naslednik održi pohvalan govor o svom prethodniku.

Teško možemo pripisati Bardenu neku veliku književnu inventivnost. Knjiga koja ga je učinila poznatim kod savremenika i kojom je zaslužio ulazak u Akademiju bila je, kao što smo videli, samo parafraza Propovednika; svi spisi koje je ostavio takođe su moralizatorske ili didaktičke prirode. Barem je imao zaslugu da jasno stane iza svog izbora. Iz njegove tačke gledišta, najzaslužnija dela behu ona koja su se više pozivala na sud čitaoca nego na njegovu maštu ili sećanje. Nije imao visoko mišljenje o pesnicima, ni o „sastavljačima romana koji su ih želeli imitirati u prozi“, a koji su, govorio je, „barem učinili dobro delo književnosti time što su joj našli mesto u damskim sobicama“.* Odbacivao je dakle „gizdavost“ pisaca koji su pričali „bajke“, ali takođe „strogost učenjaka“ koji su širili svoje znanje sa čestim pozivanjima na stare tekstove. Kao što je objašnjavao već na prvim stranicama svog *Liceja*, najdraži su mu bili razgovori koje su mogli voditi „časni ljudi“ dok su se šetali, o suštinskim temama obrađenim jednostavnim rečima.

* U XVII i XVIII veku, prostorija za oblačenje i doterivanje, u kojoj su dame čuvale razne dragocenosti. (Prim. prev.)

Sasvim logično, te „jednostavne reči“ morale su nužno da se izraze radije na domaćem jeziku nego na latinskom. To je Barden naglašavao u svojoj poslednjoj „harangi“, ceneći da je prvi zadatak Akademije da generalizuje upotrebu francuskog u svim oblastima znanja.

U današnje vreme, latinski jezik je stradalnik, koji se uči u školama sve manje i manje; zaljubljenici u francuski jezik osećaju potrebu da zaštite tog slavnog pretka. U XVII veku, više je postojala potreba da se smanji njegov uticaj – i da se istom prilikom smanji uticaj Crkve na duhovna pitanja. Valanten Konrar se gotovo hvalisao da slabo zna latinski.

Ta svađa je često bila u rukavicama, i ispod žita. Ali mogla je, od danas do sutra, da izbije na površinu, što će uskoro ilustrovati jetke kritike i sarkazmi čija je meta bio Bardenov naslednik, već od samog svog izbora.

Onaj koji je voleo da piše samo na latinskom

Kanonik Nikola Burbon (*Nicolas Bourbon*), drugi počasni stanovnik ove fotelje, bio je veoma cenjen kao pesnik latinskog jezika, a mnogo manje kao autor francuskog jezika. Što je omogućilo jednom hroničaru iz te epohe da napiše ovu podrugljivu belešku: „Borbonius, otac Govorništva, koji je znao samo latinski, i koga su učinili članom Francuske akademije zbog njegovih latinskih stihova.“ To mišljenje je delio i najsajjniji od svih akademika epohe Žan-Luj Gez de Balzac (*Jean-Louis Guez de Balzac*), koji se nije ustručavao da se podsmeva „tom šaljivom izboru“ u jednom pismu koje je smesta uputio Žanu Šaplenu:

„Gospodine,

Zar vam se čini dobrim izborom prijem našeg novog sabrata sa kojim sam se nedavno pomirio? Verujete li vi da će on učiniti velike usluge Akademiji, i da će biti odgovarajuće oruđe za rad sa vama ostalima, gospodo, na raskrčavanju našeg jezika? Pokazao sam vam ranije njegova pisma na francuskom koja su napisana stilom barda i druida. I ako

vi mislite da *ratosiljati se pravničkih apicija*,* da *mešetar-nica jednog zanatoklepca*, da *neveština njegove umetnosti*, i druge slične posmrtnine starih romana predstavljaju veliko bogatstvo za Francusku, onda se imaju čime popuniti Luvr, Arsenal i Bastilja...“

Ova žestoka paljba zaslužuje objašnjenja. Najpre što se tiče Balzaka. Čini se nepriličnim, danas, da ga zovemo samo po prezimenu, ali u XVII veku, u XVIII, i sve do prve četvrtine XIX veka, kada bi se reklo „Balzak“, bez druge napomene, bilo je reč upravo o ovome Balzaku, Žan-Luju Gezu, piscu pisama i polemičaru, koji je radio na modernizaciji francuske proze. U vreme Rišeljea i Luja XIII, bio je velika književna zvezda, a kada je trebalo ustanoviti Akademiju, smatralo se neophodnim da on bude u njoj.

No njemu se još manje žurilo nego Bardenu; a s obzirom na njegov status, nije dolazilo u obzir da ga pozovu u palatu Pelve na nekakvo suočenje koje bi ga moglo dovesti u nepri-liku. Stoga odlučise da ga zvanično imenuju u dvadeset osmu fotelju, čak i ne čekajući njegovu saglasnost. Obavešten o toj odluci, on ne reče ni da ni ne, nego je samo primi k znanju. Gore citirano pismo lepo otkriva njegovo raspoloženje. On naziva Nikolu Burbona *našim* novim sabratom, ali kada pominje aktivnosti Društva, radije govori *vi, gospodo*, nego *mi*. I premda ismeva novoizabranog i sumnja da bi ovaj mogao biti koristan „u raskrčavanju našeg jezika“, on jasno daje do znanja da se s njim pomirio, kako priliči ophođenju prema sabratu.

To pomirenje je više formalno nego realno, što pismo jasno pokazuje. Zlopamćenje je još prisutno, i ono možda objašnjava oštrinu kritike.

* Lat. *apex, apices juris* pl. pravničke dosetljivosti. (Prim. prev.)

* * *

Beskorisno je ulaziti u pojedinosti svađe koja je suprotstavila ta dva čoveka, ali nije naodmet reći o njoj koju reč.

Balzak beše učenik Burbona, koji je bio dvadeset tri godine od njega stariji. Među njima je postojalo poštovanje; učenik je priznavao da mu je profesor mnogo pružio; ovaj drugi je pak njega smatrao jednim od svojih najsajnijih učenika. Ali jedan „književni incident“ uneće razdor u njihove odnose.

U Parizu beše objavljeno 1627. godine polemičko delo koje je podiglo mnogo prašine. Naslovljeno *Filarkova pisma Aristu gde se raspravlja o francuskoj elokvenciji* (*Lettres de Phyllarque à Ariste, où il est traité de l'éloquence française*), imalo je za metu Geza de Balzaka, optuženog za manirizam u stilu i takođe, između redova, za libertenstvo i nepoštenje. Autor koji se skrivao pod pseudonimom Filark bio je Žan Guli (*Jean Goulu*), starešina cistercitske verske zajednice.

U jeku te svađe, Balzak je na svoje zadovoljstvo primio jedno dugačko pismo potpisano sa Nikola Burbon – ili, tačnije, *Nicolaus Borbonius* pošto je bilo na latinskom – koje mu je davalo za pravo po svim tačkama, odbacujući jedan po jedan Filarhove argumente.

Jedini nedostatak tog pisma, sa stanovišta primaoca, jeste to što ga je njegov dopisnik usrdno molio da ga zadrži u tajnosti; mogao ga je pokazati nekim bliskim prijateljima, ali nipošto ga nije smeo izneti u javnost. No svađa je postala toliko mučna da je Balzak bio primoran da napusti Pariz i da se nastani na imanju koje je imao na obali Šarante, blizu Angulema, a koje se upravo zvalo – Balzak. Očajnički mu je bila potrebna podrška, a podrška Burbona, kanonika Orleana i Langra,

profesora prestižnog Kraljevskog koleža* koji u prethodnom veku beše osnovao Fransoa I, činila mu se ključnom. Neko vreme je oklevao, ali potom odluči da objavi pismo. Profesor je bio preneražen, i ogorčen; govorio je o izdaji, o podlosti, o bezočnosti; njegov učenik ga je optužio za kukavičluk.

Objavljivanje pisma je dovelo autora u nezgodan položaj. Kako je Burbon pripadao Redu govorništva, činjenica da je stao na stranu jednog svetovnog čoveka protiv čoveka Crkve, koji je, štaviše, starešina jedne druge kongregacije, prouzrokuje mu ozbiljne probleme među sveštenstvom. Da bi dobio oproštaj za svoje sporne stavove, učitelj se ostrvio na svog bivšeg učenika u tri uzastopna dela retke žestine – sva tri, naravno, na latinskom.

U tom skandalu, koji je neko vreme potresao mali književni svet, beše osuđena Balzakova nedelikatnost. Ali mnogi su smatrali da je Burbon platio cenu svoje sopstvene dvoličnosti. Oni koji su ga poznavali ne poriču da je imao više lica, i više mišljenja, u zavisnosti od sagovornika u svom okruženju. Ono što Pelison, u svojoj *Istoriji*, rezimira jednom ubistvenom izjavom: „Bio je strašno uljudan, svesrdno je odobravao dela drugih u prisustvu njihovih autora.“

* * *

* Čuveni Kolež roajal (*Collège royal*), koji je preimenovan u Kolež de Frans (*Collège de France*), nalazi se u Latinskom kvartu u Parizu i predstavlja visokoškolsku i naučnu instituciju najvišeg ranga, otvorenu za sve, besplatnu, u kojoj se ne dodeljuju diplome. Biti imenovan profesorom Kolež de Fransa smatra se najvećom počašću koju univerzitetski profesor ili umetnik može da postigne. Među slavnim predavačima bili su: Klod Bernar, Anri Bergson, Pol Valeri, Remon Aron, Rolan Bart, Iv Bonfoa, Umberto Eko, Pjer Burdje, Žan-Fransoa Šampolion, Mišel Fuko, Klod Levi-Stros i drugi. (Prim. prev.)

Ova opaska možda vuče poreklo iz jedne anegdote koja je kružila o njemu, a koju prenose neki letopisci toga doba.

Rišelje, koji je voleo baratati perom, i koji je za sobom ostavio više dela verskog, političkog i istorijskog karaktera, beše napisao mali tekst na latinskom kojim je bio dosta zadovoljan. Tražio je od jednog svog bliskog saradnika da ga da na čitanje Nikoli Burbonu, koji je slovio za odličnog latinistu, i da dozna njegovo mišljenje. Želeći da dobije iskreno mišljenje, kardinal je zabranio emisaru da otkrije pravi identitet autora.

Pročitavši tekst, Burbon presudi: „Ovo je brevijarski latinski!“ Što beše, iz usta jednog kanonika, svojevrsan način da kaže „kuhinjski latinski“. Verno preneseše te reči kardinalu, koji sakri svoje razočaranje i napravi se da odobrava tu sentencu, rekavši da je odgovarajuća pošto je tekst uistinu delo sveštenika. Međutim, dodaje letopisac, „pomoć za stan i hranu koju je kralj davao Burbonu uopšte nije bila isplaćena te godine; toliko je teško pristati na razum, i odustati od samoljublja koje gajimo prema svemu što potiče od nas“.

Ovaj slučaj, dodat nevolji sa Gezom de Balzakom, zacelo objašnjava veliku obazrivost Nikole Burbona. I reputaciju koju je stekao kod svojih savremenika – a naročito kod svoje sabraće. Pelison, koji ga nije lično upoznao, posvetio mu je jednu nimalo laskavu zabeležku. „Bio je katkada pomalo tužan, rekoše mi, i pomalo preosetljiv na uvrede koje je umišljao da je primio.“ Istoričar dodaje da je čuo da ga optužuju, od više osoba, za preveliku privrženost materijalnim dobrima. „Premda je imao četrnaest ili petnaest hiljada livri u gotovini, koje behu pronašli kod njega u jednoj škrinji

posle njegove smrti, izgledalo je da se ničega toliko ne plaši kao siromaštva, za šta je možda bila kriva njegova starost...“

Zar „njegova starost“ može objasniti da je kanonik bio, ako ćemo stvari nazvati njihovim pravim imenom, škrt, džangrizav i mračan? Prilikom ulaska u Akademiju imao je šezdeset tri godine – a za tu epohu je bio star čovek; niko dotad nije bio izabran u tako poodmakloj životnoj dobi.

Paradoksalno, sva dela koja pominju njegovo ime zovu ga „mladi“, da bi ga razlikovali od njegovog prastrica Nikole Burbona „starijeg“, takođe neolatinskog pesnika, koji beše veoma slavan u prethodnom stoleću, i čiji posedujemo veoma lep portret iz kičice Hansa Holbajna.

Ne znamo crte lica samog akademika. Retki opisi koje posedujemo govore vrlo šturo o njegovom fizičkom izgledu. „Beše to veoma visok suvonjav čovek koji je voleo dobro vino“, prenosi jedan od onih koji su ga dobro upoznali; i potom dodaje da je upravo zbog toga više voleo latinski, „jer, govorio je, kad je čitao francuske stihove, imao je utisak da pije vodu“.

Čudno zapažanje, ali ono nosi pečat autentičnosti. Čak imamo osećaj da veoma verno odražava kulturnu atmosferu koja je vladala oko drugog posednika fotelje, atmosferu izvesnog blaćenja nove „mode“ koja se sastojala u želji da se izrazi na vulgarnom francuskom ono što se uvek govorilo na latinskom. Otada razumemo podrugivanje onih koji nisu videli „Borboniusa“ sasvim na svom mestu u okrilju jedne institucije posvećene upravo odbrani i slavi francuskog jezika.

Čovek je u svakom slučaju vladao sa žarom slavnim jezikom Cicerona i Vergilija. Među tekstovima koji su nam od njega ostali nalazi se i jedna duga poema sastavljena sutradan po ubistvu Anrija IV, 1610, a koja beše istovremeno objavljena na latinskom i u francuskom prevodu pod naslovom:

Gnušanje nad odvratnim kraljeubistvom (Exécration sur le détestable parricide). Burbon se u njoj razjareno okomio na ubicu, Ravajaka:

*Nek ti celo telo režu natenane
I nek vreli katran sliju ti u rane!
I nek čet'ri konja vuku bez milosti,
I pomamno lome odvratne ti kosti!
Nek uvređen narod na ulici vedro
Razvlači ti prsa i krvavo bedro!*

Ovo verbalno nasilje pokazuje, paradoksalno, veliku umerenost u uverenjima. Kanonik je, izgleda, bio iskreno i duboko uvređen činjenicom da je jedan fanatik pozivajući se na katoličku veru mogao da ubije vladara koji beše, Nantskim ediktom obnarodovanim 1598, dodelio protestantima slobodu veroispovesti, i time okončao Verske ratove. Štaviše, Burbon je celog života neprestano i besno korio „one koji dižu toliko buke oko svoje religije“.

Njegovi kućni prijatelji prenose da „gotovo neprestano beše patio od nesanice“. I najmanja sitnica bi ga lišila sna. Na primer, ako bi neko hteo da ga pozove na večeru, morao je da ga obavesti na sam dan večere, jer ako bi mu javio dan ranije, ovaj ne bi mogao celu noć ni oka da sklopi. To za njega već beše postalo kao neka telesna mana, pravo mučenje, i opsesija koja ga nije napuštala ni na tren. Kad je umro, jedan od bliskih prijatelja sastavio je epitaf za njegov grob, u kome pokojnik uzvikuje sa olakšanjem: „Konačno, spavam!“

* * *

Nikola Burbon je umro u Parizu 6. avgusta 1644. Beše ugledao svetlo dana u Šampanji sedamdeset godina ranije. Tražeći mu zamenu, akademici odlučiše da ovog puta izaberu jednog veoma mladog čoveka; ali kritike koje je njihov izbor izazvao upravo zbog toga behu još žešće.

Onaj koga su pretpostavili Korneju

Onog dana kad je bio izabran Fransoa-Anri Salomon de Virlad (*François-Henri Salomon de Virelade*), „obeščašćeno je zvanje akademika“, reći će filozof D’Alamber sto godina kasnije. Istina je da taj slatkorečivi advokat od dvadeset tri godine beše pretpostavljen Pjeru Korneju, pod izgovorom da ovaj poslednji ne ispunjava jedan od statutarnih uslova za izbor, pošto ne stanuje u Parizu.

Niko nije bio glup. Svi su znali da je Kornejova kandidatura bila odbačena iz jednog sasvim drugog razloga. Rišelje upravo beše umro, a članovi „njegove“ Akademije nisu hteli stvoriti utisak da kaljaju uspomenu na njega birajući prvom prilikom čoveka koga je ovaj mrzeo, pa makar bio u pitanju i najveći pisac Francuske.

Za D’Alamberra, Rišeljeovo neprijateljstvo prema autoru *Sida* imalo je jedno jedino objašnjenje: „Kornej je bio kriv samo zato što je bio bolji pesnik od kardinala.“ Što je takođe bilo mišljenje strašnog polemičara Antoana de Rivarola, koji je ovaj problem izrazio brižljivo biranim rečima: „Rišelje, koji je osobito voleo sve veličine, jednom rukom je unižavao

Habzburšku kuću, a drugom privlačio sebi mladog Korneja, častvujući ga svojim ljubomorom.“

Iz ovog ili nekih drugih razloga, više političkih, prelat se beše razgnevio zbog neverovatne slave *Sida*, i želeo je da dobije od akademikâ snažnu osudu ovog komada. Koji se pak behu našli u krajnjoj neprilici zbog tog zahteva. Svakako nisu hteli da protivreče svom uvaženom pokrovitelju. Ali nisu hteli ni da sami sebe omalovaže i izvrgnu ruglu izigravajući cenzore remek-dela koje je ceo narod slavio. Behu se izvukli jednom veštom piruetom – uravnoteženom sentencom koja je sadržavala legitimne kritike kao i opravdane hvale, a koja je umela da smiri suprotstavljene strane.

Kad je prelat umro, u decembru 1642, svađa oko *Sida* više nije besnela, mada nije bila sasvim zaboravljena. Kornej je u spomen njegovog odlaska napisao jedan katren, u isti mah mudar i velikodušan:

*Neka zbore zlo il dobro o slavnome Kardinalu,
Ja ni prozom niti stihom neću reć ni zlo ni hvalu:
Učini mi odveć dobrog da o njemu zlobno pišem,
Al' ni dobro reć ne mogu jer mi zada zla suviše.*

„Zlo“ koje veliki državnik beše zadao velikom piscu uključivalo je, između ostalog, i „veto“ koje je stavio na njegov ulazak u Akademiju. Rišelj ne sumnjivo nikada nije eksplicitno izrazio zabranu, ali svi su znali šta on oseća po tom pitanju, i niko nije bio lud da se izlaže riziku izazivajući ga. Bolje je bilo čekati da on više ne bude od ovoga sveta.

Sutradan po njegovoj smrti, pitanje se postavilo drugačije. Izbor Korneja odsada je predstavljao izvesnost; ostala je samo nepoznanica koliko ga odlagati iz pristojnosti. Fotelja Nikole Burbona beše prva koja se oslobodila posle odlaska